

Віктор СЕНИЦЬКИЙ
*Зберігач фондів II категорії
Національного музею-меморіалу жертв
окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1071-1802>
e-mail: exacted51@gmail.com*

ВОЄННА ОКРУГА УПА «ГОВЕРЛЯ» В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1943–1944)

Вперше висвітлено формування і діяльність воєнної округи Української повстанської армії (УПА) «Говерля» на території Станіславської області в період німецької окупації. З'ясовано, що воєнну округу почали створювати саме в грудні 1943 р., тоді ж першим її командиром був призначений Іван Белейович-«Дзвінчук». Підтверджено, що воєнна округа «Говерля» формувалася на основі Української народної самооборони (УНС), яка діяла на території Станіславської області протягом 1943 р. і була продовженням українського визвольного руху на Станіславщині. Воєнну округу «Говерля» розбудовували на теренах, де вже давно діяла підпільна мережа ОУН, тож воєнна округа за потреби могла на неї спертися. «Говерля» була підпорядкована Генеральній воєнній окрузі (ГВО) УПА-Захід, тобто виконувала її накази. Визначено, що згідно з наказами та інструкціями Крайового військового штабу (КВШ) УПА-Захід, воєнна округа «Говерля» мала розбудувати свій штаб, налагодити друкарську справу, створити лінії зв'язку, підготувати запасні табори для відділів УПА, налагодити лінії доставки харчів для повстанців, забезпечити повстанців зброєю, амуніцією, продуктами та одягом. Всі розконспіровані члени ОУН мусили перейти в УПА і там пройти вишкіл, ряди повстанців планували очистити від ненадійних елементів. Відділи УПА мали взяти під свій контроль Карпатські і Підкарпатські ліси. Досліджено формування, кількість сотень і куренів УПА. Розглянуто старшинські і підстаршинські школи УПА, де новобранці проходили вишкіл, програми для рядових бійців і кандидатів у старшини та підстаршини. Особливу увагу приділено німецьким і угорським окупаційним силам на території Станіславської області. Висвітлено боротьбу українських повстанців з німецькими та угорськими військами, червоними партизанами і радянськими парашутистами.

Ключові слова: воєнна округа УПА «Говерля», УПА, УНС, німецькі окупанти, угорські війська, червоні партизани, радянські парашутисти, фронт.

Незважаючи на зацікавленість науковців тематикою українського визвольного руху (ОУН та УПА) та досить велику кількість досліджень, період німецької окупації і боротьба українських повстанців проти німецьких окупантів висвітлені недостатньо. Це стосується і діяльності воєнної округи (ВО) УПА «Говерля» в період німецької окупації. Ретельне вивчення антинімецької боротьби українського визвольного руху

могло побороти у свідомості частини громадян України уявлення про ОУН і УПА як німецьких агентів, зрадників, колаборантів.

Діяльність ВО «Говерля» в період німецької окупації досліджували Лев Шанковський¹, Петро Арсенич², Володимир Сілецький³, Григорій Дем'ян⁴, хоча інформація у їхніх працях фрагментарна і не достатньо висвітлює ВО «Говерля» в період німецької окупації. Також небагато відомостей з цієї теми можна знайти в працях Анатолія Русначенка⁵, Анатолія Кентія⁶ та Івана Патриляка⁷. Цікавими є роботи історика Василя Ільницького⁸, хоча більше уваги він приділяє радянській окупації та післявоєнному періоду⁹. Виокремимо також працю дослідника Олександра Пагірі, в якій він аналізує протистояння і відносини між українським визвольним рухом і угорськими окупантами в Західній Україні¹⁰.

Мета статті – висвітлити створення і діяльність ВО «Говерля» на території Станіславської області в період німецької окупації, особливості формування сотень і куренів УПА, вишкіл повстанців; боротьбу українських повстанців проти німецьких

¹ Шанковський Л. Тринадцять літ... (Дії УПА й збройного підпілля ОУН на терені військової округи ч. 4 «Говерля» в 1943–1956 рр.). *Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини* / ред.-упоряд.: Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен: Наукове товариство ім. Шевченка, 1975. Т. 1. С. 163–193.

² Арсенич П. Сторінки збройної боротьби УПА на Прикарпатті. *Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історія, уроки, сучасність*: матеріали наукової конференції Всеукраїнського Братства вояків УПА (м. Івано-Франківськ, 16–17 січня 1993 р.). Стрий: ТОВ «УВІС», 1993. С. 58–62.

³ Сілецький В. Боротьба УНС та УПА проти гітлерівських окупантів на території Станіславської області. *Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історія, уроки, сучасність*: матеріали наукової конференції Всеукраїнського Братства вояків УПА (м. Івано-Франківськ, 16–17 січня 1993 р.). Стрий: ТОВ «УВІС», 1993. С. 99–100.

⁴ Дем'ян Г. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики. (Частина 2). *Визвольний шлях*. 2000. Кн. 4. С. 36–55.

⁵ Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Булорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. Київ: Унів. Вид-во «Пульсари», 2002. С. 125–130.

⁶ Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956. Історико-архівні нариси: у 2-х т. Київ, 2008. Т. 2. Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942–1956. С. 242–260.

⁷ Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960): монографія. Львів: Часопис, 2012. С. 346–348.

⁸ Ільницький В. Функціонування старшинських і підстаршинських шкіл у ВО-4«Говерля» (1943–1944). *Spheres of Culture*. Lublin, 2016. Vol. XIII. Р. 384–391; Ільницький В., Пантюк М. Діяльність старшинської школи УПА імені полк. Є. Коновальця на Коломийщині (із особистих зізнань Федора Стефановича-«Кропиви»). *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: Посвіт, 2018. Вип. 6. С. 163–181.

⁹ Ільницький В. І. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954): монографія. Дрогобич: Посвіт, 2016. 696 с.

¹⁰ Пагіря О. Між війною та миром: відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939–1945). Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2014. С. 207–277. (Літопис УПА. Серія «Бібліотека», т. 12).

та угорських окупантів, а також проти червоних партизанів і радянських парашутистів, яких закидали в Станіславську область не тільки для боротьби проти німців, а й проти українського визвольного руху.

5 грудня 1943 р., згідно з рішенням Головної Визвольної Ради, Українська народна самооборона (УНС) в Галичині отримала назву УПА-Захід¹¹, але вживали й стару назву УНС. Тоді ж і почався процес створення на території Галичини воєнних округів¹². На основі УНС в Станіславській області було створено ВО «Говерля».

Першим командиром цієї воєнної округи став Іван Белейович-«Дзвінчук», який перед тим командував УНС в Станіславській області¹³. В лютому 1944 р. його замінив Іван Бутковський-«Гуцул»¹⁴, а в липні 1944 р. цю посаду зайняв Микола Твердохліб-«Грім»¹⁵. Територія діяльності ВО «Говерля» збігалася з територією, яку охоплювала Станіславська область ОУН¹⁶. Обласним провідником на території Станіславської області ОУН був Роман Мокрій-«Байда» (жовтень 1943 – травень 1944)¹⁷, а після нього – Мельник Ярослав-«Роберт» (травень 1944 – листопад 1944)¹⁸.

Станіславська область ОУН складалася з трьох округ (Калуська, Станіславська і Коломийська), 10 повітів (Калуський, Долинський, Галицький; Станіславський, Надвірнянський, Товмацький; Коломийський, Снятинський, Городенківський і Косівський), 32 районів, близько 130 підрайонів і станиць¹⁹.

ВО «Говерля» мала військовий штаб, який був створений ще навесні 1943 р. для УНС в Станіславській області, свою діяльність, ймовірно, продовжували окружні та повітові військові штаби²⁰. На 1943 р. було три окружні і десять повітових військових штабів, які очолювали, відповідно, окружні й повітові організаційно-мобілізаційні (військові) референти²¹.

¹¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 13. Спр. 376. Т. 62. Арк. 94; Чижевський В. Організація військової праці ОУН. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2019. С. 22, 35.

¹² ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 60. Арк. 217–218.

¹³ Там само. Ф. 5. Спр. 67448. Т. 1. Арк. 3, 140; Ф. 6. Спр. 33286фп Т. 1. Арк. 129; «Грім» полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / упоряд.: Р. Грицьків. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2008. С. 55. (Літопис УПА. Серія «Події і Люди», кн. 5); Ільницький В. Провід ОУН Карпатського краю. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2012. С. 33. (Літопис УПА. Серія «Події і Люди», кн. 21); Ремесло Повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка-«Хмеля» / упоряд.: Р. Забілий. Львів, 2007. С. 50; Історія Гуцульщини / упоряд.: М. Домашевський. Чикаго: Гуцульський дослідний інститут, 1985. Т. 2. С. 452.

¹⁴ ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 33286фп Т. 1. Арк. 129.

¹⁵ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник. Нью-Йорк: Пролог, 1994. С. 126.

¹⁶ Там само. Довідник П. Нью-Йорк: Пролог, 1995. С. 174.

¹⁷ Там само. Довідник. С. 105–106.

¹⁸ Там само. С. 103.

¹⁹ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 56. Арк. 9.

²⁰ Там само. Ф. 5. Спр. 67448. Т. 1. Арк. 196.

²¹ Там само. Арк. 121.

У наказі Крайового військового штабу (КВШ) УПА-Захід ч.1/44 від 20 січня 1944 р. було зазначено, що кожна воєнна округа мусить мати друкарню. Якщо друкарні немає, то хоча б циклостіль. Створювали запаси паперу, матриць, фарби. Можна було перекладати військові книги з інших мов, але тільки за попередньою згодою із КВШ УПА-Захід, щоб не видавати однакових книг у кількох воєнних округах краю²².

Планували створити лінії зв'язку між військовим штабом воєнної округи і КВШ, для цього до 18 лютого 1944 р. потрібно було мати два телефонні апарати (основний та резервний), а також місцевість і код, як до них телефонувати. Військовий зв'язок мав бути готовий до 20 лютого 1944 р., а запасні військові лінії – до 1 березня 1944 р.²³.

Також згідно з цим наказом всі відділи ВО «Говерля» розташовували в лісах, і, крім основного табору, готували два запасні до 15 березня 1944 р., і ще по два запасні табори мали бути готові до 16 квітня 1944 р. Загалом передбачалося п'ять таборів на сотню. До кожного табору підводили лінію доставки харчів, готували пункти передачі харчів та харчові магазини. Місця розташування таборів та магазинів із харчами визначали командир воєнної округи разом із командирами відділів. Також військова мережа ОУН мусила забезпечити викопані криївки і біля них підготовлені магазини до 20 лютого 1944 р.²⁴.

Згідно з наказом КВШ УПА-Захід ч.2/44 від 1 лютого 1944 р., на території воєнної округи формували військові штаби. Тут радше йдеться про переформування військового штабу, адже штаб на території ВО «Говерля» вже був. На чолі військового штабу стояв начальник, який був заступником командира воєнної округи. Начальнику штабу підпорядковувалися шість відділів: оперативний, розвідувальний, тилловий, організаційно-персональний, вишкільний і виховний. Кожен відділ мав очолювати окремий керівник, але через брак фахових людей одна особа могла займати посаду в декількох відділах, наприклад: начальник штабу, начальник оперативного відділу і начальник вишкільного відділу в одній особі. При командирові воєнної округи міг бути створений спеціальний відділ інспекторів. На цьому розпорядження щодо діяльності військового штабу не закінчилися²⁵.

В інструкції КВШ УПА-Захід ч.2/44 від 6 лютого 1944 р. було зазначено, що в теперішній політичній ситуації перед УПА стоять завдання, які потрібно виконати до 30 квітня 1944 р.

По-перше – організувати і розбудувати військові штаби, забезпечити їх фаховими людьми, стягнути з терену всіх військових.

По-друге – розбудувати окремі відділи штабу воєнної округи із такими підвідділами:

Відділ розвідки – більшовицький відтинок, польський відтинок, німецький відтинок, український відтинок, господарчий відтинок, політичний відтинок;

Відділ тилу – озброєння, виряду, харчування, транспорту, санітарний, ветеринарний, механічно-технічний;

²² ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 62. Арк. 94.

²³ Там само.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само. Арк. 95.

Організаційно-мобілізаційний відділ – організаційний, персональний, мобілізаційний, зв'язку;

Вишкільний відділ – піхоти, кавалерій, артилерії (легкої, протипанцерної, протилетунської), зв'язку, видавничий, тиловий.

По-третє – забезпечити УПА:

а) зброєю і амуніцією – здобувати і купувати її, де тільки можна.

б) харчами – розбудувати відділ тилу штабу, залучивши до нього всіх фахових молодих людей із господарських установ, магазинерів, господарських організаторів. Звідусіль забирати харчі й усякі засоби виживання, магазинувати їх.

в) вирядом – збирати і магазинувати одяг, взуття, різні матеріали та організувати власні робітні, верстати та фабрики.

г) санітарно – забрати в терені всі аптеки разом із українською обслугою; жоден молодий лікар, фельдшер чи фармацевт не може емігрувати, всі мусять бути залучені до праці при війську. Організувати при військовому штабі воєнної округи кількох ветеринарів.

Відповідно до інструкції кожна воєнна округа мала, не покладаючись на організаційну сітку ОУН, сама зробити власні запаси на шість місяців, щоб можна було забезпечити десять тисяч людей²⁶.

Згідно з додатком до інструкції «А», який був виданий організаційною референтурою Крайового проводу західноукраїнських земель (КП ЗУЗ) від 3 березня 1944 р., всі розконспіровані члени ОУН мали перейти у відділи УПА і там отримати вишкіл, бо пізніше це буде складно зробити. Ці заходи планували завершити до 31 березня 1944 р.

У цій інструкції також було зазначено, що всі відділи УПА військова референтура і референтура СБ має очистити від ненадійних елементів. Наближалася фронтова фаза і час «фронтового хаосу», який планували використати для збільшення зброї і боєприпасів. Потрібно було знищити зачіпні пункти – фільварки і більші будинки (по містах)²⁷.

У наказі організаційної референтури КП ЗУЗ ч. 7/44 від 2 травня 1944 р. йшлося, що відділи УПА мусять зайняти Карпатські і Підкарпатські ліси²⁸.

Станом на грудень 1943 р. ВО «Говерля» мала у своєму розпорядженні один курінь і три окремі сотні: вишкільний курінь «Гайдамаки» (командир Степан Фрасуляк-«Хмель»)²⁹, сотні «Змії» (командир Василь Андрусак-«Різун»), «Месники» (командир Михайло Дарабан-«Дон»)³⁰ і сотню «Сурми» (під командуванням Миколи Яворського-«Козака»)³¹.

Впродовж зими–весни 1944 р. на території ВО «Говерля» формуються нові сотні³². В Калуській окрузі було створено і діяло три сотні: сотня «Журавлі» (командир

²⁶ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 62. Арк. 100.

²⁷ Архів Центру досліджень визвольного руху (далі – АЦДВР). Ф. 9. Т. 32.

²⁸ Там само.

²⁹ Ремесло Повстанця... С. 50.

³⁰ Забілий Р. Нарис історії куреня «Скажених». *Український визвольний рух*. Львів, 2003. 36. 1. С. 126–127.

³¹ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник II. С. 116.

³² Надвірнянщина: хресна дорога народного болю / упоряд.: О. Зварчук. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2008. С. 174.

Ярослав Юсип-«Журавель»), сотня «Заграва» (командир Роман Мончаківський-«Ромко») і сотня «Гайдамаки» (командир Володимир Верещинський-«Ясмінь»). Ці сотні формували курінь УПА «Промінь», яким командував Іван Кобилиця-«Козак»³³.

Сотня «Хорти» під командуванням Казимира-Ярослава Яворського-«Бея» почала формуватися в червні 1944 р.³⁴. У липні 1944 р. було створено сотню «Загроза» під командуванням Йосипа Діденка-«Старого»³⁵.

В Станіславській окрузі до сотень «Змії» і «Месники» додалися новосформовані сотні «Дружинники» (командир Ярослав Струтинський-«Новий»)³⁶ і «Довбуш» (командир Іван Гонта-«Гамалія»)³⁷. Всі ці сотні творили курінь «Скажені» під командуванням Василя Андрусяка-«Різуна»³⁸.

Окремо від куреня «Скажені» існували: сотня узбеків під командуванням «Кольцова»³⁹, сотня «Верховинці» (командир Ігор Дячишин-«Іскра»)⁴⁰, сотня Степана Будрина-«Шрама»⁴¹, сотня Луки Гринішака-«Довбуша»⁴², вишкільна сотня «Кривейка»⁴³, сотня Миколи Болюка-«Нечоси», сотня Василя Бринського-«Блакитного»⁴⁴ і резервна сотня Михайла Дарабана-«Дона»⁴⁵.

У першій половині липня 1944 р. І. Гонта-«Гамалія» створив курінь в складі двох сотень⁴⁶, перша сотня «Довбуш» під його командуванням, друга сотня «Лебеді» під командуванням «Шума»⁴⁷.

³³ Лесів С., Ганцюк П. Курінь УПА «Промінь»: історія формування та бойовий шлях відділів. Івано-Франківськ: Історичний клуб «Магура», 2016. С. 7, 15; Ремесло Повстанця... С. 52–55.

³⁴ Лесів С., Ганцюк П. Курінь УПА «Промінь»... С. 36.

³⁵ Там само. 32.

³⁶ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник II. С. 92.

³⁷ Там само. С. 28.

³⁸ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник. С. 64.

³⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 1992. Т. 19: Група УПА «Говерля». Кн. 2: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / упоряд.: П. Содоль. С. 128.

⁴⁰ Мельник Петро сотник УПА Хмара. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу 1943–1945 / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш: Карпатський акцент, 2014. С. 62; Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака-«Ворона». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2011. С. 33. (Літопис УПА. Серія «Події і Люди», кн. 15).

⁴¹ Архів Управління Служби безпеки України у Івано-Франківській області (далі – Архів УСБУ ІФО). Спр. 8230. Арк. 39, 79.

⁴² Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник II. С. 25.

⁴³ Ремесло Повстанця... С. 39.

⁴⁴ Мельник Петро сотник УПА Хмара. В огні повстання... С. 62.

⁴⁵ Андрусяк М. Командири відділів 21-го (Коломийського) тактичного відтинку УПА «Гуцульщина». Історико-біографічне дослідження. Коломия: Вік, 2005. С. 27.

⁴⁶ Мельник Петро сотник УПА Хмара. В огні повстання... С. 64, 67.

⁴⁷ Коретчук Я., Ганцюк П. Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний ліс». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2014. С. 54. (Літопис УПА. Серія «Події і Люди», кн. 27).

В останні липневі дні німецької окупації 1944 р. були створені сотні Михайла Дикуна-« Степа», Михайла Москалюка-« Спартана» і сотня « Стріла» під командуванням Петра Мельника-« Хмари»⁴⁸.

У Коломийській окрузі виникли і діяли сотні Кавацюка Михайла-« Байди», Гураля Івана-« Гайворона», сотня військово-польової жандармерії Хариняка Михайла-« Довбуша», Бабинського Михайла-« Магістра», Котика Степана-« Махна», « Березівська» Дмитра Негрича-« Мороза», сотня « ім. І. Богуна» під командуванням Юліана Матвіїва-« Недобитого», Данилюка Назарія-« Перебийноса», Горнякевича Дмитра-« Книша», сотня « Сурма» – Дмитра Гаха-« Скуби», Скляновського-Гордієнка Івана-« Чорногори» і Бойка Антона-« Шума»⁴⁹.

Крім сотень і куренів УПА, на території ВО «Говерля» були вишкільні школи, де проходили навчання новобранці. Вищезазначений вишкільний курінь «Гайдамаки» другого складу (грудень 1943 – лютий 1944), старшинську школу «Олені-1» (березень–липень 1944 р.), яка складалась із трьох сотень: «Чмелика», «Коника» і «Грома», очолював Степан Фрасуляк-«Хмель»⁵⁰. Старшинську школу «Олені-2» (липень–жовтень 1944 р.), що складалась із трьох сотень, очолював Федір Польовий-«Поль»⁵¹. Також існувала школа кадрів ОУН «Тигри» (травень–серпень 1944 р.), яка складалась із двох сотень курсантів, нею керували Михайло Федоришин-«Стефаник» та Петро Федун-«Волянський»⁵². Всі ці вишкільні школи діяли на території Калуської округи.

У Станіславській окрузі ОУН була підстаршинська школа «Беркути» (липень–вересень 1944 р.) під командуванням «Чмелика», на території Коломийської округи – старшинська школа ім. Є. Коновальця (травень–серпень 1944 р.), в ній навчалась 31 особа під керівництвом Федора Степановича-«Кропиви»⁵³.

Програма для старшинських шкіл складалась з двох частин: вишкіл рядового повстанця і вишкіл кандидатів на старшин. Рядовий повстанець мусив вивчати такі предмети: польова служба, зброезнавство, впоряд, стрілецький вишкіл, піонерка і мінерка, внутрішня служба, теренознавство, політичне виховання і санітарна служба. Всього на навчання було передбачено 359 годин⁵⁴.

Кандидати на старшин вивчали: польову службу, впоряд, стрілецький вишкіл, піонерку та мінерку, внутрішню службу, картознавство, інструктаж (подавання команд), організацію війська, інтендатуру, розвідку, зв'язок, військове книговодство,

⁴⁸ Мельник Петро сотник УПА Хмара. В огні повстання... С. 64–68.

⁴⁹ Андрусак М. Командири відділів... С. 11, 19, 27, 38–40, 42, 48, 50, 54, 63, 64.

⁵⁰ Ремесло Повстанця... С. 50–52; Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник. С. 130.

⁵¹ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник. С. 113.

⁵² Ільницький В. Функціонування старшинських і підстаршинських шкіл у ВО-4 «Говерля» (1943–1944). *Spheres of Culture*. Lublin, 2016. Vol. XIII. P. 389.

⁵³ Ільницький В., Пантюк М. Діяльність старшинської школи УПА імені полк. Є. Коновальця на Коломийщині (із особистих зізнань Федора Стефановича-«Кропиви»). *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: Посвіт, 2018. Вип. 6. С. 165–166, 170–171.

⁵⁴ Хмель С. Ф. Українська партизанка (з крайових матеріалів). Лондон: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1959. Бібліотека українського підпільника. Ч. 8. С. 60.

кореспонденцію, звітування, санітарну службу і політичне виховання. На навчання було визначено 409 годин⁵⁵.

Схожа програма була в підстаршинських школах, тільки різнилася кількістю годин і відсутністю деяких предметів. Так, вишкіл рядового повстанця займав 318 годин, а не 359, як у старшинській школі⁵⁶. Кандидати на підстаршин витрачали на навчання 261 годину і не вивчали: інструктажу, інтендатури, розвідки, військового книговодства, кореспонденції і звітування⁵⁷.

Існував також скорочений варіант вишколу для підстаршинських шкіл: 234 години вишколу для рядового повстанця⁵⁸ і 169 годин для кандидатів на підстаршини⁵⁹.

На території Станіславської області були розташовані різноманітні німецькі поліцейські та армійські структури, які мали забезпечувати порядок на окупованій території, а саме: шуцполіція, жандармерія, зондерінст (допоміжна поліція із фольксдойче) із німецької поліції. Шуцполіція була у великих і середніх за розміром містах, а жандармерія – в маленьких містечках і сільській місцевості⁶⁰. У м. Станіславі перебувала поліція безпеки та СД, а в Коломиї – тільки поліція безпеки без СД через нестачу німецького персоналу⁶¹. Пости прикордонної поліції встановили в м. Снятині, с. Татарові і с. Вишкові⁶².

У Станіславській області були розташовані армійські комендатури: в м. Коломия – 407⁶³, м. Станіслав – 412⁶⁴; у м. Калуш – 837 орсткомендатури⁶⁵. В м. Станіслав також був 582-й ландшутц-батальйон, а в м. Снятині одна рота із 615-го транспортно-охоронного батальйону⁶⁶. Крім цих формувань, у Станіславській області розмістились і інші німецькі армійські підрозділи⁶⁷. Із наближенням німецько-радянського фронту в Станіславській області ставало все більше частин німецької та угорської армій.

З утворенням ВО УПА «Говерля» німці провели наступ на сили УПА. Так, з 10 по 12 грудня 1943 р. в Долинщині німецькі сили намагалися знищити вишкільний курінь «Гайдамаки»⁶⁸, оточивши його між селами Кропивник – Кальна – Розтічка –

⁵⁵ Хмель С. Ф. Українська партизанка (з крайових матеріалів)... С. 65.

⁵⁶ Там само. С. 71.

⁵⁷ Там само. С. 77.

⁵⁸ Хмель С. Ф. Українська партизанка... С. 81.

⁵⁹ Там само. С. 86.

⁶⁰ Pohl D. Nationalsozialistische Judenverfolgung in Ostgalizien 1941–1944. Organisation und Durchführung eines staatlichen Massenverbrechens. Munchen: Oldenbourg, 1997. S. 82–83.

⁶¹ Ibid. S. 88.

⁶² Ibid. S. 89.

⁶³ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht... Sechzehnter Band. Verzeichnis der Friedensgarnisonen 1932–1939 und Stationierungen im Kriege 1939–1945. Teil 3: Wehrkreise XVII, XVIII, XX, XXI und besetzte Gebiete Ost und Sudost. Osnabruck: Biblio Verlag, 1996. S. 150.

⁶⁴ Ibid. S. 167.

⁶⁵ Ibid. S. 149.

⁶⁶ National Archives and Records Administration (NARA). T. 501. R. 218. F. 000 393.

⁶⁷ Ibid. F. 000 397, 000 399, 000 401, 000 402.

⁶⁸ Ремесло Повстанця... С. 50.

Слобода Болахівська – Липа – Мізунь. Повстанцям вдалося вийти з оточення в останній момент і відійти на південь. Німці зайшли в уже порожній повстанський табір і спалили його⁶⁹. Вночі, з 20 на 21 грудня 1943 р., українські повстанці напали на м. Богородчани, пошкодили зв'язок і роззброїли українську поліцію, місто було під їхнім контролем з 23:00 до 3:00 години⁷⁰. 24 грудня 1943 р. німецькі сили провели наступ на Чорний ліс. Ця німецька операція завершилася провалом, знищити сили УПА в Чорному лісі не вдалося⁷¹.

Бої проти німецьких окупантів продовжувалися і на початку 1944 р. Так, 1 січня 1944 р. німці напали на курінь «Скажені» в Чорному лісі, підступаючи із сіл Завій, Грабівка і Посіч. Вели вогонь по повстанцях із польових гармат. Повстанцям вдалося відступити без втрат⁷². Загалом період січня–лютого 1944 р. не був часом великих боїв⁷³, відбувалися лише дрібні бої, сутички та перестрілки з німецьким окупантом⁷⁴.

У березні 1944 р. бойові дії активізувалися. Українські повстанці напали на німецькі та угорські війська та роззброювали їх⁷⁵. Так, у березні українські повстанці біля с. Старі Кути⁷⁶ здійснили напади на німецькі війська і роззброїли їх, а 23 березня 1944 р. вояки УПА в с. Болохові Калуського району роззброїли фольксдойчерів, які їхали на 40 підводах, забрали у них зброю, уніформу і харчі⁷⁷. 26 березня 1944 р. повстанців біля с. Мізунь Старий роззброїли 180 угорських солдатів⁷⁸.

Наприкінці березня 1944 р. українські повстанці атакували німецьку колону на Коломийщині, яка складалася із гестапо, шуцполіції, зондердінсту та гренадерів, і розбили її⁷⁹. Тоді ж наприкінці березня сотня Олексія Химинця-«Благого» разом із сотнею узбеків під командуванням «Кольцова» в с. Лінелів взяла в полон 280 німців, роззброїла їх і відпустила⁸⁰.

Окрім боїв з німцями та угорцями, повстанці проводили ліквідацію лігеншафтів*. До кінця березня 1944 р. в Станіславщині було ліквідовано близько 30 лігеншафтів, а в Коломийщині майже всі. За таких операцій в охорони відбирали зброю, худобу,

⁶⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 24.

⁷⁰ Яшан В. Під брунатним чоботом. Німецька окупація Станіславщини в Другій світовій війні 1941–1944. Торонто: [б. в.], 1989. С. 119.

⁷¹ Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 25.

⁷² Там само. С. 128.

⁷³ Там само. С. 27.

⁷⁴ Денищук О. С. Боротьба УПА проти німецьких окупантів: в 2 т. Рівне: ПП ДМ, 2008. Т. 2: Галичина та Східна Україна. С. 36–37.

⁷⁵ Там само. С. 37–42.

⁷⁶ Близнюк В. Кривавими стежками визвольних змагань на Гуцульщині 1939–1955 рр. Косів: [б. в.], 2002. С. 103.

⁷⁷ АЦДВР. Ф. 9. Т. 6. Од. зб. 023. Арк. 10.

⁷⁸ Денищук О. С. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Т. 2. С. 39.

⁷⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 28.

⁸⁰ Там само. С. 128.

* Лігеншафт – німецьке державне господарство.

коней, харчі та інше майно. Харчі пізніше могли обмінювати на ліки, а господарський реманент ділили між селянами⁸¹.

Після лігенсафтів українські повстанці взяли за ліквідацію лісової адміністрації, виганяли з лісу всіх лісових робітників. Щоб забезпечити лісові роботи, які належали до категорії воєнно важливих, німці створювали навколо лісів свої опорні пункти з озброєною охороною, а повстанці нападали на них. Так вони ліквідували опорні пункти в селах Майдан, Мислів, Завій та інших⁸².

4 березня 1944 р. розпочалася Проскурівсько-Чернівецька наступальна операція Червоної армії (4 березня – 17 квітня 1944 р.). Їй вдалося просунути вглиб Галичини, зайняти м. Коломию і, крім того, захопити значну частину Коломийської округи ОУН⁸³.

Фронт тепер безпосередньо проходив по території воєнної округи «Говерля». Регіон був насичений великою кількістю німецько-угорських і радянських військ. Така ситуація не сприяла формуванню нових відділів у воєнній окрузі «Говерля».

Німецько-угорські сили в Станіславській області це: 1-ша угорська армія, яку почергово очолювали генерал-лейтенант Геза Лакатош (01.04 – 15.05.1944) і генерал Каролі Берегфі (15.05.1944 – 01.08.1944)⁸⁴. У складі цієї армії були 6-й, 7-й, 9-й угорські армійські корпуси⁸⁵ і 11-й німецький армійський корпус, підпорядкований цій угорській армії⁸⁶.

11-й німецький корпус очолював генерал піхоти Рудольф фон Бюнау⁸⁷. В німецький корпус входили 68-ма⁸⁸, 168-ма піхотні дивізії⁸⁹ і 101-ша егерська дивізія⁹⁰. Частково на території Станіславської області розташовувалися частини 1-ї німецької танкової армії⁹¹, командирами якої по черзі були генерал-полковник Ганс Валентін Хубе (29.10.1943 – 21.04.1944), генерал танкових військ Карл фон дер Шевалері

⁸¹ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 71. Арк. 197–198; Історія українського війська (1917–1991) / упоряд.: Я. Дашкевич. Львів: Світ, 1995. С. 547.

⁸² Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 26–27.

⁸³ Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9: Прил–С. С. 39–40.

⁸⁴ Залесский К. А. Кто есть кто во Второй мировой войне. Германия и союзники. Москва: Вече, 2010. С. 330.

⁸⁵ Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии 1933–1945 гг. Москва: Изографус, Изд-во Эксмо, 2002. С. 418, 792.

⁸⁶ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Frankfurt/Main: Verlag E.S. Mittler & Sohn GmbH, 1974. Bd. 3: Die Landstreitkräfte 6–14. S. 195.

⁸⁷ Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха. История организации, структура, боевое применение. Москва: Издатель Быстров, 2008. С. 146.

⁸⁸ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht... Frankfurt/Main: Verlag E.S. Mittler & Sohn GmbH, 1977. Bd. 5: Die Landstreitkräfte 31–70. S. 280.

⁸⁹ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht... Osnabruck: Biblio Verlag, 1973. Bd 7: Die Landstreitkräfte 131–200. S. 157.

⁹⁰ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht... Osnabruck: Biblio Verlag, 1972. Bd 6: Die Landstreitkräfte 71–130. S. 169.

⁹¹ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht. 1–5. Frankfurt/Main: Verlag E.S. Mittler & Sohn GmbH, 1973. Bd. 2: Die Landstreitkräfte. S. 5, 9.

(21.04 – 18.05.1944), генерал танкових військ Ерхард Раус (18.05 – 15.08.1944)⁹², а також 531-й армійський тиловий район⁹³.

Після стабілізації фронту в Станіславській області у квітні 1944 р. німецькі невеликі з'єднання поліції та вермахту розпочали наступ на сили УПА в північній Калушині⁹⁴ та в районі Солотвина⁹⁵ з метою очищення тилу німецько-угорських військ від сил УПА. Нагальна потреба ліквідації УПА на півдні дистрикту «Галичина» (Станіславська область) була зумовлена тим, що, як писав у своєму донесенні від 22 квітня 1944 р. командир поліції безпеки та СД в дистрикті «Галичина» оберштурмбаннфюрер СС Йозеф Вітєска: «окремі групи [УПА – С.В.], особливо в південних районах дистрикту, не бояться нападати навіть на підрозділи вермахту»⁹⁶.

У квітні 1944 р. сотня Л. Гринішака-«Довбуша» разом із боївкою ОУН напала на німецьких солдатів та жандармерію біля с. Бистриця і розбила німецький загін. Серед вбитих німців був начальник німецької жандармерії з Надвірної Метцлер. Полонених німецьких солдатів роззброїли та відпустили⁹⁷. 5 квітня 1944 р. повстанці роззброїли в лісі між селами Боднарів і Вістовою чотири вантажівки з угорськими солдатами⁹⁸. Активні бойові дії між українськими повстанцями та угорськими військами розгорнулися в Долинщині, Калушині і Надвірнянщині⁹⁹. Так, 11–15 квітня 1944 р. на Калушині повстанці розбили угорські війська, що спалили села Копанки і Томашівці¹⁰⁰.

На підконтрольну німцям частину Станіславської області в квітні 1944 р. починають проникати червоні партизани, туди закидають радянських парашутистів з метою диверсії та розвідки в німецькому тилу. Ці формування мали пришвидшити прихід Червоної армії. Висадку радянських парашутистів і їхню діяльність фіксують у своїх звітах оунівці¹⁰¹. 7 квітня 1944 р. відділ Василя Андрусика-«Різуна» ліквідував групу парашутистів, 6 парашутистів було вбито, одну парашутистку захоплено живою. Ще одного парашутиста зловили 11 квітня¹⁰².

У квітні 1944 р. червоні партизани під командуванням «Жоржа» напали на чоту «Славка» із сотні «Змії». За даними повстанців, «червоних» було 200 осіб.

⁹² Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 152.

⁹³ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht... Osnabruck: Biblio Verlag, 1975. Bd. 11: Die Landstreitkräfte 501–630. S. 89.

⁹⁴ Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 32.

⁹⁵ Боляновський А. Німецька окупаційна адміністрація і національний рух опору України у 1941–1944 роках. *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції*. Львів, 1999. Т. 238. С. 378.

⁹⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 4628. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 263.

⁹⁷ Надвірнянщина: хресна дорога... С. 204.

⁹⁸ АЦДВР. Ф. 9. Т. 6. Од. зб. 023. Арк. 11.

⁹⁹ Історія українського війська (1917–1991). С. 548–549; Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 32–33.

¹⁰⁰ Пагіря О. Між війною та миром... С. 219.

¹⁰¹ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 74. Арк. 235.

¹⁰² Там само. Т. 80. Арк. 4

Повстанці втратили двох людей убитими, а «червоні» – шістьох¹⁰³. Того ж місяця через лінію німецько-радянського фронту перекинули загін червоних партизанів «Іскра» під командуванням І. Кулагіна¹⁰⁴. Цей загін мав завдання взяти під контроль трасу Долина – Густа¹⁰⁵, він закріпився в Чорному лісі в 20-х числах і проводив бої з УПА¹⁰⁶. 29 квітня 1944 р. червоні партизани із загону «Іскри» напали на с. Грабівка, вбили 18 селян і 5 стрільців із відділу «Різуна»¹⁰⁷.

7 і 9 травня 1944 р. продовжили прибувати радянські парашутисти, об'єднавшись у групу (300 осіб), вони 11 травня рушили до Чорного лісу¹⁰⁸. Курінь «Скажені» та сотня «Верховинці» взяли Чорний ліс, де перебували червоні партизани і радянські парашутисти, в облогу¹⁰⁹. За повстанськими даними, в Чорному лісі було три загони, тобто понад 700 осіб¹¹⁰.

Тим часом німці займалися розвідкою і складали план з ліквідації українських повстанців. У німецькому звіті за 17 травня 1944 р. було написано, що значні сили УПА концентруються в Чорному лісі та в лісах навколо Болехова і Долини¹¹¹. В останні дні травня, коли йшла підготовка УПА до ліквідації червоних партизанів в Чорному лісі, розвідка повстанців донесла, що німці готуються до наступу на Чорний ліс¹¹². За даними повстанців, до операції були залучені німецькі солдати із 7-ї танкової дивізії¹¹³, в той час її командиром був оберст* Герхард Шмідхубер (02.05 – 09.09.1944)¹¹⁴. Німецька операція на Чорний ліс розпочалася 31 травня 1944 р., німецькі сили сконцентрувались на півночі лісу, а сили УПА перемістились на південну ділянку, тож червоні партизани опинилися між німецькими військами і силами УПА¹¹⁵.

3 червня 1944 р. червоні партизани спробували вирватися з оточення і в двох кілометрах від с. Гринівка зіткнулися з відділом «Різуна». Під час бою червоні партизани зазнали

¹⁰³В рядах УПА. Збірка споминів бувших Вояків Української Повстанської Армії / упоряд.: П. Мірчук, В. Давиденко. Нью Йорк: Т-в б. Вояків УПА в ЗДА і Канаді, 1957. С. 62; Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 128–129.

¹⁰⁴Бажан О. В., Кентій А. В., Лозицький В. С. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945): наук.-довід. вид. / редкол. В. А. Смолій та ін. Київ: Парламентське в-во, 2001. С. 112.

¹⁰⁵Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: науч. сб. / ред. кол. Н. П. Патрушев (председатель) и др. Москва: Кучково поле, 2007. Т. V. Кн. 1. Вперед на запад (1 января – 30 июня 1944 г.). С. 577.

¹⁰⁶Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 33–35, 43–51, 129.

¹⁰⁷ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 81. Арк. 203.

¹⁰⁸Там само. Арк. 210.

¹⁰⁹Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 46–47.

¹¹⁰АЦДВР. Ф. 9. Т. 6. Од. зб. 023. Арк. 15–16.

¹¹¹Літопис Української Повстанської Армії / упоряд.: Т. Гунчак. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1983. Т. 6: УПА в світлі німецьких документів. Кн. 1: 1942 – червень 1944. С. 137–138.

¹¹²Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 34–35.

¹¹³Там само. С. 35, 48.

* Оберст (нім. Oberst) – полковник.

¹¹⁴Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 294.

¹¹⁵Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 49.

поразки, втративши 32 вбитих, вони відступили. 5 червня 1944 р. німці оточили червоних партизанів в околиці с. Слобода Небилівська й атакували їх. Частина партизанів провалася на Захід, інша частина, яка зазнала більших втрат, повернулася до Чорного лісу. 6 червня 1944 р. німецька операція завершилася, німці повернулися до м. Станіслава¹¹⁶.

Після завершення німецької операції сили УПА продовжили зачищати Чорний ліс від залишків червоних партизанів. До середини червня 1944 р. Чорний ліс повністю зачистили, він знову був під контролем відділів УПА¹¹⁷.

27 червня 1944 р. командир УПА-Захід Василь Сидор-«Шелест» віддав наказ сотням В. Андрусяка-«Різуна» («Змії»), Олександра Химинця-«Благого» («Месники») і Михайла Марушака-«Черника» («Дружинники») йти на Захід. Перші дві сотні рушили в Дрогобиччину для боротьби з червоними партизанами, а третя – в Перемищину для захисту українського населення від польських банд¹¹⁸.

Останні великі зіткнення на завершальному етапі німецької окупації України між УПА і німецько-угорськими військами відбувалися з 6 по 16 липня 1944 р. Бої проходили на межі Дрогобицької та Станіславської областей, охоплювали простір понад 1000 км² і відомі як «Бій на горі Лопата»¹¹⁹. З боку УПА участь в цій битві брали: курінь «Скажені», сотні «Змії» і «Месники»¹²⁰, курінь «Промінь» у складі сотень «Заграва», «Журавлі» і «Гайдамаки»¹²¹, підстаршинська школа «Берути» (командир «Чмелик») та старшинська школа «Олені» (командир Ф. Польовий «Поль») ¹²². Крім того, в зоні проведення німецької антиповстанської операції опинилися: вишкіл юнацьких кадрів ОУН, кандидати на новий курс старшинської школи, два курси радистів, курс медсестер, польовий шпиталь і зброярські верстати¹²³.

Що стосується німецько-угорських військ, які брали участь у цій операції, то це був один угорський полк із 1-ї угорської армії. Із німецьких, найімовірніше, частини з 11-го армійського корпусу. В документах 11-го німецького армійського корпусу за 4 липня 1944 р. є згадка про розташування в його тилу «української національної банди» чисельністю 1000–1300 осіб¹²⁴. Дозволити вільно діяти в своєму тилу такої великій групі українських повстанців вони не могли. Тому очевидно, що хотіли її знищити. Лев Шанковський вважав, що до боїв на горі Лопата був залучений 59-й армійський корпус¹²⁵ під командуванням генерала піхоти Едгара Реріхта (10.06.1944 – 29.01.1945)¹²⁶.

Упродовж десятиденних боїв повстанцям вдалося відбитися від німецько-угорських військ і вистояти. За даними повстанців, ворог втратив приблизно

¹¹⁶ АЦДВР. Ф. 9. Т. 6. Од. зб. 023. Арк. 16.

¹¹⁷ Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 35.

¹¹⁸ Там само. С. 52.

¹¹⁹ АЦДВР. Ф. 9. Т. 9. Од. зб. 001. Арк. 5.

¹²⁰ Там само. С. 56.

¹²¹ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 66. Арк. 96; Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 57.

¹²² Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942–1952. Мюнхен: «CICERO». 1953. С. 49.

¹²³ Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 57.

¹²⁴ NARA. Т. 314. R. 499. F. 000 069.

¹²⁵ Шанковський Л. Тринадцять літ... С. 176.

¹²⁶ Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 159.

200 солдатів вбитими і пораненими¹²⁷, а українські повстанці не дорахувалися близько 50 вояків¹²⁸.

13 липня 1944 р. розпочалася Львівсько-Сандомирська наступальна операція Червоної армії¹²⁹. Німецька операція проти УПА могла тривати і довше, але внаслідок радянського наступу її припинили. Німецькі війська відступали з України, і продовжувати боротьбу довелося вже проти нового окупанта. На кінець німецької окупації в тій частині Станіславської області, яку ще контролювали німці (Калуська та Станіславська округи), мало бути два курені і тринадцять сотень УПА. Та ще приблизно 12 сотень УПА мало бути в Коломийській окрузі, яку захопила Червона армія в березні–квітні 1944 р. Тобто станом на липень 1944 р. на території Станіславської області мало бути два курені і 25 окремих сотень УПА (4000–4500 бійців).

У протистоянні з німецькими окупантами УПА провела близько п'ятдесяти великих і малих боїв¹³⁰. За даними дослідника Олександра Пагірі, УПА в той час мала 13 великих і 15 дрібних боїв і сутичок з угорцями, 22 акції з роззброєння угорських солдатів¹³¹. Для порівняння, німецьких солдатів УПА вдалося роззброїти лише 9 разів¹³². Проти червоних партизанів і радянських парашутистів повстанці провели близько 13 боїв¹³³.

Отже, в кінці 1943 на початку 1944 р. на основі УНС Станіславської області була сформована воєнна округа «Говерля», створено військовий штаб воєнної округи. Українські повстанці проводили заходи із забезпечення воєнної округи всім необхідним, вишколами, створювали нові сотні й курені. Ліквідовували на місцях німецьку владу, брали під контроль Карпатські ліси, боролися з німецькими та угорськими окупантами, червоними партизанами і радянськими парашутистами. Подальші дослідження цієї теми мають детальніше розкрити боротьбу УПА проти німецьких окупантів, містити аналіз німецьких та угорських частин і з'єднань, які боролися проти УПА.

REFERENCES

1. Andrusiak, M. (2005). *Komandyry viddiliv 21-ho (Kolomyiskoho) taktychnoho vidtyntku UPA «Hutsulshchyna». Istoryko-biografichne doslidzhennia*. Kolomyia: Vik [in Ukrainian].
2. Arsenych, P. (1993). *Storinky zbroinoi borotby UPA na Prykarpatti. Orhanizatsiia Ukrainykykh Natsionalistiv i Ukrainska Povstanska Armii. Istoriia, uroky, suchasnist.:*

¹²⁷АЦДВР. Ф. 9. Т. 6. Од. зб. 023. Арк. 17.

¹²⁸Пагіря О. Між війною та миром... С. 256.

¹²⁹Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. М. Литвин (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла–Мі. С. 369.

¹³⁰Денищук О. С. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Т. 2. С. 34–57.

¹³¹Пагіря О. Між війною та миром... С. 276.

¹³²Денищук О. С. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Т. 2. С. 34–57.

¹³³АЦДВР. Ф. 9. Т. 6. Од. зб. 023. Арк. 11, 12, 16; Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Кн. 2. С. 33–34, 45–46, 49, 128–129.

- materialy naukovoï konferentsii Vseukrainskoho Bratstva voiakiv UPA*, 58– 62 [in Ukrainian].
3. Bazhan, O. V., Kentii, A. V., & Blyzniuk, V. (2002). *Kryvavymy stezhkamy vyzvolnykh zmahaniï na Hutsulshchyni 1939–1955 rr.* Kosiv [in Ukrainian].
 4. Bolianovskiy, A. (1999). Nimetska okupatsiina administratsiia i natsionalnyi ruh oporu Ukrainy u 1941–1944 rokakh. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. Pratsi Istorychno-filosofskoi sektiï*, 238, 378 [in Ukrainian].
 5. Chyzhevskiy, V. (2019). *Orhanizatsiia viiskovoï pratsi OUN*. Ivano-Frankivsk: «Lileia-NV» [in Ukrainian].
 6. Dashkevych, Ya. (Comp.). (1995). *Istoriia ukrainskoho viiska (1917–1991)*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
 7. Demian, H. (2000). Hutsulshchyna u vyzvolnii borotbi OUN i UPA. *Narys istorii ta folklorystyky. Vyzvolnyi shliakh*, 4, 36–55 [in Ukrainian].
 8. Denyshchuk, O. S. (2008). *Borotba UPA proty nimetskykh okupantiv v 2 tomakh* (Vol. 2). Rivne: PP DM [in Ukrainian].
 9. Domashevskiy, M. (Comp.). (1985). *Istoriia Hutsulshchyny* (Vol. 2). Chicago: Hutsulskiy doslidnyi instytut [in Ukrainian].
 10. Hrytskiv, R. (Comp.). (2008). «Hrim» polkovnyk UPA Mykola Tverdokhlib. *Spohady i materialy. Litopis UPA. Seriia Podii i Liudy* (Vol. 5). Toronto; Lviv [in Ukrainian].
 11. Hunchak, T. (Comp.). (1983). UPA v svitli nimetskykh dokumentiv. *Knyha persha: 1942–cherven 1944*. Litopys UPA (Vol. 6). Toronto: Vydavnytstvo «Litopys UPA» [in Ukrainian].
 12. Ilnytskyi, V. (2012). *Provid OUN Karpatskoho kraiu*. Litopys UPA. Seriia Podii i Liudy (Vol. 21). Toronto, Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA» [in Ukrainian].
 13. Ilnytskyi, V. (2016). Funktsionuvannia starshynskykh i pidstarshynskykh shkil u VO-4 “Hoverlia” (1943–1944). *Spheres of Culture*, 13, 389 [in Ukrainian].
 14. Ilnytskyi, V. (2016). Karpatskyi krai OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945–1954). *Drohobych: Posvit* [in Ukrainian].
 15. Ilnytskyi, V., & Pantiuk, M. (2018). Diialnist starshynskoi shkoly UPA imeni polk. Ye. Konovaltsia na Kolomyishchyni (iz osobystykh ziznan Fedora Stefanovycha-«Kropyvy»). *Shhidnoievropeiskiy istorychnyi visnyk*, 6, 163–181 [in Ukrainian].
 16. Kentii, A. V. (2008). *Zbroiny chyn ukrainskykh natsionalistiv. 1920–1956. Istoryko-arkhivni narysy* (Vol. 2). Kyiv [in Ukrainian].
 17. Khmel, S. F. (1959). *Ukrainska partyzanka (z kraiovykh materialiv)* (Vol. 8). London: Vydannia Zakordonnykh Chastyn Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv [in Ukrainian].
 18. Koretchuk, Ya. & Hantsiuk, P. (2014). *Komandyry viddiliv TV 22 UPA «Chornyi lis»*. *Litopis UPA. Seriia Podii i Liudy* (Vol. 27). Toronto; Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA» [in Ukrainian].
 19. Lesiv, S. & Hantsiuk, P. (2016). *Kurin UPA «Promin»: istoriia formuvannia ta boiovyi shliakh viddiliv*. Kalush; Ivano-Frankivsk: Istorychnyi klub «Magura» [in Ukrainian].
 20. Lesiv, S., & Koretchuk, Ya. (Comps.). (2014). *Melnyk Petro sotnyk UPA P. Khmara. V ohni povstannia. UPA na vidtyнку Chornoho Lisu 1943–1945*. Kalush: Karpatskyi aktsent [in Ukrainian].
 21. Mirchuk, P. (1953). *Ukrainska Povstanska Armiia 1942–1952*. Munich: «CICERO» [in Ukrainian].

22. Mirchuk, P., & Davydenko, V. (Comps.). (1957). *V riadakh UPA. Zbirka spomyniv buvshykh Voiakiv Ukrainskoi Povstanskoï Armii*. New York: T-v b. Voiakiv UPA v ZDA i Kanadi [in Ukrainian].
23. Miuller-Hyllebrand, B. (2002) *Sukhoputnaia armiiia Germanii 1933–1945 gg*. Moscow: Izohrafus, Izd-vo Eksmo [in Russian].
24. Pahiria, O. (2014). *Mizh viinoiu ta myrom: vidnosyny mizh OUN i UPA ta zbroinymy sylamy Uhorschchyny (1939–1945)*. *Litopys UPA. Seriiia «Biblioteka»* (Vol. 12). Toronto; Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA» [in Ukrainian].
25. Patrushev, N. P. (Comp.). (2007). *Organy gosudarstvennoi bezopasnosti SSSR v Velikoi Otechestvennoi voine* (Vol. 5, Pt. 1). Moscow: Kuchkovo pole [in Russian].
26. Patryliak, I. K. (2012). *«Vstan i borys! Slukhai i vir...»: ukrainske natsionalistychnie pidpillia ta povstanskyi rukh (1939–1960)*. Lviv: Chasopys [in Ukrainian].
27. Pohl, D. (1997). *Nationalsozialistische Judenverfolgung in Ostgalizien 1941–1944. Organisation und Durchführung eines staatlichen Massenverbrechens*. Munich [in German].
28. Prodanyk, D. (2011). *Shliakh borotby Vasylia Senchaka-«Vorona»*. *Litopys UPA. Seriiia Podii i Liudy* (Vol. 15). Toronto; Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA» [in Ukrainian].
29. Rusnachenko, A. (2002). *Narod zburennyi: Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini y natsionalni rukhy oporu v Bulorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940–50-kh rokakh*. Kyiv: Univ. Vyd-vo «Pulsary» [in Ukrainian].
30. Shankovskiy, L. (1975). Trynadtsiat lit... (Dii UPA y zbroinoho pidpillia OUN na tereni viiskovoi okruhy ch. 4 «Hoverlia» v 1943–1956 rr.). In B. Kravtsiv (Ed), *Almanakh Stanyslavivskoi zemli. Zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny* (Vol. 1, pp. 163 – 193). New York; Toronto; Munich: Naukove tovarystvo im. Shevchenka [in Ukrainian].
31. Siletskyi, V. (1993). Borotba UNS ta UPA proty hitlerivskykh okupantiv na terytorii Stanislavskoi oblasti. *Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv i Ukrainska Povstanska Armiiia. Istoriiia, uroky, suchasnist.: materialy naukovoi konferentsii Vseukrainskoho Bratstva voiakiv UPA*, 99–100 [in Ukrainian].
32. Smolii, V. A. (Ed.). (2012). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
33. Sodol, P. (1994). *Ukrainska Povstancha Armiiia. 1943–1949. Dovidnyk I*. New York: Proloh [in Ukrainian].
34. Sodol, P. (1995). *Ukrainska Povstancha Armiiia. 1943–1949. Dovidnyk II*. New York: Proloh [in Ukrainian].
35. Sodol, P. (Comp.). (1992). *Hrupa UPA «Hoverlia»*. *Knyha druha: Spomyny, statti ta vydannia istorychno-memuarnoho kharakteru*. *Litopys UPA* (Vol. 19). Toronto; Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA» [in Ukrainian].
36. Tessin, G. (1972). *Verbande und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 6). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].
37. Tessin, G. (1973). *Verbande und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 2). Frankfurn/Main: Verlag E. S. Mittler & Sohn [in German].
38. Tessin, G. (1973). *Verbande und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 7). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].

39. Tessin, G. (1974). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 3). Frankfurt/Main: Verlag E. S. Mittler & Sohn [in German].
40. Tessin, G. (1975). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 11). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].
41. Tessin, G. (1977). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 5). Frankfurt/Main: Verlag E. S. Mittler & Sohn [in German].
42. Tessin, G. (1996). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 16, Pt. 3). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].
43. Yashan, V. (1989). *Pid brunatnym chobotom. Nimetska okupatsiia Stanyslavivshchyny v Druhii svitovii viini 1941–1944*. Toronto [in Ukrainian].
44. Zabilyi, R. (2003). Narys istorii kurenia «Skazhenykh». *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 1, 126–127 [in Ukrainian].
45. Zabilyi, Z. (Comp.). (2007). *Remeslo Povstantsia. Zbirnyk prats pidpolkovnyka UPA Stepana Frasuliaka-«Khmelia»*. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu [in Ukrainian].
46. Zalesskyi, K. A. (2008). *Vooruzhennyye sily III Reikha. Istoriia organizatsyi, struktura, boievoie primienieniie*. Moscow: Izdatel Bistrov [in Russian].
47. Zalesskyi, K. A. (2010). *Kto yest kto vo Vtoroi mirovoi voine. Germaniia i soiuzniki*. Moscow: Veche [in Russian].
48. Zvarchuk, O. (Comp.). (2008). *Nadvirnianshchyna: khresna doroha narodnoho boliu*. Ivano-Frankivsk: «Lileia-NV» [in Ukrainian].

Viktor SENYTSKYI

*Keeper of Archival Funds of the II category
The National Museum-Memorial of Victims of the
Occupation Regimes «Loncky Street Prison»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1071-1802>
e-mail: exacted51@gmail.com*

MILITARY DISTRICT «HOVERLIA» OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY DURING THE GERMAN OCCUPATION (1943–1944)

For the first time, the article describes the formation and activities of the military district of the Ukrainian Insurgent Army (UIA) «Hoverlia» in the territory of the Stanislav region during the German occupation. It is shown that the military district started to be created in December 1943, at the same time Ivan Beleiovych-“Dzvinchuk” was appointed its first commander. The «Hoverlia» military district was formed based on the Ukrainian People’s Self-Defense (UNS), which worked in the Stanislav region’s territory during 1943, thus showing that it is a continuation of the Ukrainian liberation movement in the Stanislav region. The «Hoverlia» military district was being built on the territory where the underground OUN network operated for a long time. Therefore, the military district could rely on it if necessary. The «Hoverlia» military district was subordinate to the UIA-West General Military District, that is, to execute its orders. It is shown that according to orders and instructions issued by the UIA-West Regional Military Staff, the «Hoverlia» military district had to build its headquarters, set up a printing business, set up lines

of communication, prepare reserve camps for UIA departments, and establish lines, delivering insurgent supplies, providing the insurgents with weapons, ammunition, food, and clothes. All the disunited OUN members had to go to the UIA and be trained there; the insurgent ranks had to be cleared of unreliable elements. The UIA divisions had to control the Carpathian and Subcarpathian forests. The formation and number of «sotnias» and «kurins» of the UIA are shown. Particular attention is paid to the UIA officers' and sub-officers' schools where recruits were trained, the programs for ordinary soldiers, and candidates for officers and sub-commanders. Special attention was paid to German and Hungarian occupation forces in the territory of the Stanislav region. The fight of Ukrainian insurgents against German and Hungarian troops, red partisans, and Soviet paratroopers is covered.

Keywords: Military district of UIA «Hoverlia», UIA, UNS, German invaders, Hungarian troops, red partisans, Soviet paratroopers, front.